

‘Dit vonnis zal nooit worden vergeten’

Het proces wegens genocide tegen Ríos Montt, ex-dictator van Guatemala, was er nooit geweest zonder hoofdaanklager Claudia Paz y Paz. Jurist Sander Wirken maakt een documentaire over haar. ‘De president kan niet om Paz y Paz heen.’

TEKST: MARNIX DE BRUYNE
FOTOGRAFIE: WILLEKE DUIJVENKAM

‘Het vonnis tegen Ríos Montt’, zegt Sander Wirken, terwijl hij de papieren voor zijn neus doorbladert, ‘is haastig geschreven. Dat zie je aan de tikfouten. Het had juridisch ook sterker onderbouwd kunnen worden. Bij sommige formuleringen denk ik: moet dat nou?’ Hij wijst een passage aan. ‘Hier prijzen de rechters de “bewonderenswaardige” wijze waarop de Indiaanse getuigen ondanks alles hun cultuur wisten te behouden. Dat had ik neutraler geformuleerd, om de tegenpartij geen munitie te geven.’ Hij slaat het mapje dicht. ‘Toch had deze veroordeling een hoger beroep makkelijk doorstaan’, zegt hij stellig. ‘Daarvan ben ik overtuigd.’

Het gesprek heeft plaats drie weken na het spectaculaire einde aan het proces tegen de Guatemalteekse ex-dictator Montt. Eerst was er een veroordeling tot tachtig jaar cel, wegens genocide en misdaden tegen de menselijkheid. De rechters achtten bewezen dat het leger, onder leiding van Montt, genocide pleegde op zeker 1.771 leden van de Ixil, een Maya-volk. Eén dag na de laatste procesdag kwamen de rechters al met het vonnis, ongewoon snel. Tien dagen later annuleerde het Constitutionele Hof de uitspraak. Het proces moet deels over, luidde het omstreden oordeel, omdat een verzoek van de verdediging tot wraking van de rechters onvoldoende zou zijn onderzocht.

Claudia Paz y Paz, het hoofd van het Openbaar Ministerie van Guatemala, is ‘gefrustreerd’ over de voorlopige afloop, vertelt Wirken in de Rechtenfaculteit van de Universiteit van Amsterdam, waar hij werkt aan een proefschrift over het soort geweld dat Guatemala kenmerkt. ‘Maar ze praat er voorzichtig over, gezien haar positie. “Uiteindelijk zal het recht zegevieren”, zei ze tegen ons.’

Wirken besprak het proces met Paz y Paz in San Francisco, waar ze eind mei een mensenrechtenprijs in ontvangst nam. Hij reisde erheen met filmmaker Joey Boink, om haar in een andere omgeving te filmen voor de documentaire die ze over haar maken. ‘In Guatemala wordt ze geleefd. Ze werkt zeventig uur per week en heeft altijd vijf bodyguards om zich heen. In de VS kon ze vrij bewegen, was ze ontspannen. Mooi voor het contrast.’

Het was Paz y Paz die het historische proces tegen Montt mogelijk maakte. Dat ze in die positie terecht kwam, dankt ze aan unieke historische omstandigheden. Wirken vertelt erover met nauwelijks verhopen bewondering voor de kleine, kordate vrouw.

Claudia Paz y Paz komt uit een familie van activisten. Haar vader was een van de oprichters van de inmiddels opgeheven Guatemalteekse Arbeiderspartij, opvolger van de communistische partij, en werd vervolgd tijdens de bloedige burgeroorlog (1960-1996). Zijzelf ging na haar rechtenstudie werken bij het mensenrechtenbureau van het aartsbisdom, geleid door bisschop Juan Gerardi. In 1998 publiceerde dit bureau *Guatemala: Nunca Más*, dat de wandaden van het leger onthulde. Twee dagen later werd Gerardi vermoord; zijn schedel was met een stuk beton ingeslagen. ‘Hij was hét voorbeeld van Paz y Paz. Ze was er kapot van’, vertelt Wirken.

Na de burgeroorlog verviel Guatemala tot een land waarin de georganiseerde misdaad, vooral drugsbendes, de macht hadden. Politici, politie en rechterlijke macht waren corrupt, het aantal moorden brak alle records. In 2007 haalde Guatemala het wereldnieuws, toen drie parlementsleden uit El Salvador in hun auto werden gedood. Twee dagen later volgde de arrestatie van vier politieagenten die erachter zouden zitten. Nog eens drie dagen later werden zij geliquideerd. Wirken: ‘Guatemalteekse agenten die parlementariërs vermoorden en vervolgens zelf worden gedood, in de strengst beveiligde gevangenis van het land: dit ging zelfs de meest afgestompte Guatemalteek te ver. Belangrijker nog: de internationale gemeenschap werd wakker.’

De Internationale Commissie tegen Straffeloosheid in Guatemala (CICIG) werd opgericht, onder auspiciën van de VN. In samenwerking met het Openbaar Ministerie moest de commissie – waarop Wirken cum laude afstudeerde – een eind maken aan de parallelle machtsstructuren in het land. Daarvoor kreeg ze unieke bevoegdheden: ze mocht onafhankelijk onderzoek doen naar verdachten, telefoons af luisteren en wetsvoorstellen indienen. Hoofd werd de gerespecteerde Spaanse onderzoeksrechter Carlos Castresana.

Maar in mei 2010 zag Castresana zich genoodzaakt af te treden. Want toenmalig president Álvaro Colom had een ‘door en door corrupte’ magistraat benoemd tot hoofd van het OM, die banden met

‘Ríos Montt is verantwoordelijk voor genocide. Geen twijfel over mogelijk’

misdaadbendes zou hebben. ‘Castresana zei dat hij zijn werk nu niet meer kon doen. Vanwege de ophef die volgde, besloot Colom de nieuwe aanklager weer te ontslaan.’

Claudia Paz y Paz stelde zich kandidaat voor de ontstane vacature. Door toedoen van de Commissie tegen Straffeloosheid was de benoemingsprocedure transparanter geworden. Iedereen kon zien dat Paz y Paz op alle criteria – academische prestaties, ervaring, juridische kennis – het hoogst scoorde. Colom kon niet om haar heen. En zodra Paz y Paz ertoe in staat was, dagvaardde ze Montt. Dat was begin vorig jaar, toen Montt zijn immuniteit verloor na zijn termijn als Congreslid.

Het proces zelf ging op 19 maart van start. In een strak schema van soms vijftien getuigen per dag, vertelden ruim honderd slachtoffers en nabestaanden over moorden, martelingen en verkrachtingen. ‘Ik

NAAM Sander Wirken **GEBOREN** 17 november 1985 te Amsterdam **WAS IN 2006** medeoprichter van de stichting *Niños de Guatemala*, die twee basisscholen bouwde in Guatemala **BEHAALDE MASTERS** in internationaal recht aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) en in politicologie aan Sciences Po in Parijs **WON IN 2011** de UvA-prijs voor beste scriptie **WERKT SINDS 2010** aan de documentaire *Burden of peace over Claudia Paz y Paz*, hoofd van het OM in Guatemala **IS AAN HET PROMOVEREN** aan de UvA op de relatie tussen gewapende conflicten en georganiseerde misdaad **IS DAARNAAST** bestuurslid van Impunity Watch

zat soms tot 3 uur 's nachts online te kijken, vanwege het tijdsverschil', vertelt Wirken. 'Ik zat op de punt van mijn stoel.' De meeste indruk maakte een man die ternauwernood was ontkomen aan de slachting in zijn dorp. 'Hij vertelde hoe hij de volgende dag zijn 6-jarige dochter vond. Haar hart was uit haar lichaam gesneden.'

Bij de inheemse Ixil was 'absoluut' sprake van genocide, zegt Wirken. 'Die moesten verdwijnen om geen andere reden dan dat ze Ixil waren. "Laat het water weglopen rond de vissen": die gedachte, waarin de guerrillero's de vissen waren. Het leger viel de dorpen volgens een vast patroon aan: ze kwamen bij het ochtendgloren, schoten of hakten alle indianen dood die ze tegenkwamen, vernietigden heilige voorwerpen, oogsten en maïsvelden om hongersnood te veroorzaken, en trokken dan verder. De bewoners verdreven ze naar modeldorpen, waar ze geen Indiaanse kleren mochten dragen. Alleen de verdrijving is al een aspect van genocide, omdat het de cultuur van de Ixil vernietigt: grond is erg belangrijk voor de Ixil, in hun geloofsovertuiging leven ze daar samen met hun overleden voorvaders.'

'De sluiting van de Nederlandse ambassade in Guatemala is een grof schandaal'

'Wat Montts rol betreft: volgens de doctrine over de bevelstructuur, ontwikkeld door het Rwanda- en het Joegoslavië-tribunaal, is geen schriftelijk bevel of ander keihard bewijs vereist voor een veroordeling van een legerleider wiens mannen genocide plegen. Zwaar weegt, bijvoorbeeld, dat zo iemand wist wat gebeurde en niets deed om het te stoppen. Bij Montt was dat zo: het leger bracht hem elke vijftien dagen verslag uit van de operaties in de bergen. Ook konden de helikopters en vliegtuigen die de Ixil bombardeerden slechts worden ingezet met toestemming van de legertop.'

Montts aanhangers, zoals de leden van de 'Stichting tegen het Terrorisme' die geregeld adverteren in de Guatemalteekse pers, spreken dit tegen. Wirken: 'We hebben de voorzitter geïnterviewd. Hij noemt Paz y Paz rustig een "revolutionair die haar marxistische idealen op het Openbaar Ministerie heeft overgebracht" en nu vecht tegen generaal "die het land hebben gered van het communisme".'

'Door zulke extreme standpunten komen andere rechtse *opinion leaders* ineens gematigd over. Montt heeft weliswaar gruweldaden op zijn naam staan, reageerde bijvoorbeeld een groep prominente ondernemers en ex-politici, maar een veroordeling wegens genocide is slecht voor het imago van het land en voor de economie. Laten we het verleden vergeten, zeggen ze.'

'Hún uitspraken sloegen aan bij grotere delen van de bevolking. Wat jammer is, want het lijden van de inheemse bevolking is in Guatemala nooit erkend. Ook gaat de discriminatie door *ladinos*, afstammelingen van de Spanjaarden, onverminderd voort. Het recente vonnis wegens genocide bracht daar voor het eerst verandering in. De staat is er ook voor jullie, was de boodschap, voor het eerst. In een apart vonnis droegen de rechters de president op om excuses aan te bieden, een nationaal monument op te richten en een herdenkings-

dag in te stellen, zoals bij ons 4 mei. Ook die uitspraak is nu door het Constitutionele Hof geannuleerd.'

Wirken vreest dat de 86-jarige Montt overlijdt voordat een nieuw proces is afgerond. 'Daarom is het goed dat dit vonnis er tenminste is. Wat er ook gebeurt, het zal nooit worden vergeten.' Hij acht het ook mogelijk dat Montt wel wordt veroordeeld, maar 'slechts' wegens misdaden tegen de menselijkheid. 'Sommige rechters zullen in de gebeurtenissen geen genocide lezen. Maar dat zou verkeerd zijn. Alleen een veroordeling wegens genocide doet recht aan het lot van de Indianen. En zonder gerechtigheid krijg je geen echte vrede.'

Claudia Paz y Paz deelt die mening. De straffeloosheid voor de misdaden tijdens de burgeroorlog is een oorzaak van de vele 'gewone' moorden in Guatemala, zegt ze ergens. Ook die misdaad ging ze te lijf, met succes. 'Ze liet drugsbazen arresteren, die jarenlang onaantastbaar waren. Het aantal opgeloste moorden krikte ze in twee jaar op van 5 naar 30 procent.' Wirken lacht even. 'In het begin was dat nog simpel. Bendeleden spraken via hun nu afgeluisterde mobieltjes gewoon over de gepleegde moorden. Iedereen bewondert Paz y Paz daarvoor. President Otto Pérez Molina, zelf een ex-militair die de genocide ontkent, kon haar niet ontslaan, al had hij dat gewild.'

Toch staat Guatemala nog in de top tien van 'misdadigste' landen – met 35 moorden per 100 duizend inwoners in 2012, veertig keer zoveel als in Nederland. 'Er vallen meer doden dan tijdens de burgeroorlog.'

Volgens Wirken moet de internationale gemeenschap 'daar veel meer oog voor krijgen'. 'De tribunalen voor Joegoslavië en Rwanda en het Internationaal Strafhof doen belangrijk werk. Maar ze richten zich alleen op geweld door staten of rebellen. Terwijl juist de afwezigheid van de staat ruimte schept voor de georganiseerde misdaad.'

Wil Wirken dan dat het Strafhof ook drugsbazen gaat berechten? 'Nee. Maar ik vind wel dat die parallelle machtsstructuren moeten worden aangepakt, via internationale commissies zoals de Guatemalteekse CICIG, met vergaande bevoegdheden. Versterk de capaciteit van staten, train agenten, rechters, advocaten. Dat is bijvoorbeeld in Servië na de Balkanoorlog onvoldoende gebeurd. De staat was kwetsbaar, misdaadbendes sprongen in het machtsvacuüm, werkten samen met de vroegere geheime dienst. Zo konden ze de moord beraamen op premier Zoran Djindjić, in 2003. Leer daarvan, zou ik zeggen. Leer van Guatemala. Zodat als president Al-Assad valt in Syrië, de internationale gemeenschap er direct aan de rechtsstaat gaat werken. Zodat niet weer een machtsvacuüm ontstaat, waar de georganiseerde misdaad in kan duiken.'

Dat Nederland zijn ambassades in Guatemala en Nicaragua sluit, geeft op dit vlak niet het goede voorbeeld. 'Onze ambassade met zijn steun aan slachtoffers, rechters en het OM, heeft een fundamentele bijdrage geleverd aan de rechtsstaat. We maakten echt een verschil. En zo'n ambassade doe je dicht, om er één in Panama te openen, vanwege de handelscontacten.' Hij gebruikt een krachtterm om ex-minister van Buitenlandse Zaken Uri Rosenthal te beschrijven, die dit bedacht. Vraagt dan of dit ook in het artikel kan, maar 'iets diplomatieker' verwoord. 'Want die sluiting is echt een grof schandaal.'

Reageren? wordtvervolgd@amnesty.nl

polman

Weet wat je eet

Tien jaar geleden wisten 'we' zeker dat Saddam over massavernietigingswapens beschikte. 'Inlichtingen die onze regering en andere regeringen verzameld hebben, tonen onweerlegbaar aan dat het regime in Irak blijft beschikken over een aantal van de dodelijkste wapens ooit uitgevonden', sprak toenmalig president George W. Bush tot het Amerikaanse volk in maart 2003. Alle rapporten van VN-wapeninspecteurs waren toen al unaniem: Irak had al jaren geen enkele capaciteit meer om biologische of chemische wapens te maken en die waren door de inspecteurs ook nergens in Irak aangetroffen. Maar dat bewees niks.

Zoals Defensie-minister Donald Rumsfeld destijds uitlegde: 'As we know, there are known knowns. There are things we know we know. We also know there are known unknowns. That is to say, we know there are some things we do not know. But there are also unknown unknowns; the ones we don't know we don't know.'

In de twee jaar tussen 9/11 en het begin van de Iraakse Oorlog turfd onderzoekers 935 valse verklaringen van de regeringen Bush en Blair, maar pers en publiek wilden het niet weten.

In de Syrische oorlog weten 'we' het ook weer zeker: Al-Assad gebruikte chemische wapens, daarmee overschreed hij een rode lijn die – simsalabim! – opeens bestaat en dus

'U maakt niet mee wat wij mee meemaken', zei de kannibaal

kunnen we niet anders dan ingrijpen. We hebben geen keuze dan Al-Assads tegenstanders – alleen de gematigde! – te bewapenen. Het is onze morele plicht.

Groot-Brittannië trappelt weer om mee te doen. Bronnen melden dat een twee jaar geleden wegbezuinigd Brits legeronderdeel, gespecialiseerd in iets met chemische en biologische wapens, weer tot leven is gewekt voor het geval er grondtroepen naar Syrië moeten. Het besluit om ook Britse wapens naar de rebellen te sturen – alleen naar de gematigde! – leek een hamerstuk.

En toen verscheen een Syrische kannibaal op YouTube. Een gematigde rebel, nota bene: hij strijdt niet alleen tegen Al-Assad, maar ook tegen islamitische extremisten in rebellengelederen. Maar op YouTube rukte deze meneer Abu Sakkar dus de longen uit het lijf van een gedode militair van Al-Assad en zette er zijn tanden in.

Van de morele plicht om rebellen te bewapenen zijn de Britten sindsdien minder overtuigd. Boris Johnson bijvoorbeeld, burgemeester van Londen en de gedoodverfde opvol-

ger van Cameron als leider van de Tory's, vindt namens een partijmeerderheid dat Groot-Brittannië geen wapens in handen van 'maniacs' moet duwen. Johnson bedoelde 'kannibalen', maar weet dat als hij dat woord in de mond neemt, iedereen meteen weer begint over die keer dat hij een crisis in de partij had vergeleken met een 'orgie van kannibalisme en opperhoofdje vermoorden à la Papoea-Nieuw-Guinea'. De Hoge Commissaris van Papoea-Nieuw-Guinea in Londen was woest geweest en had excuses geëist en gekregen. Inzake Syrië houdt Johnson het dus even op 'maniakken'.

De kannibaal doet in vervolgf filmpjes op YouTube dappere pogingen om de pr-schade te herstellen. Hij wijst de kijkers in het verre koude Westen op de Syrische werkelijkheid, waarin het niet per se onredelijk is om een stukje van de vijand op te eten. Die gegetene was een verkrachter geweest. 'U ziet niet wat wij zien en u doorleeft niet wat wij doorleven', spreekt de kannibaal ons toe.

En zo is het maar net. Weten wij veel wat wij weten of denken te weten? Beelden van lijken, ons door rebellen gepresenteerd als onschuldige burgers afgeslacht door Al-Assad, bleken achteraf in de strijd gesneuvelde rebellen te zijn. Overwinningen werden ons gepresenteerd als nederlagen, omdat in onze media een pakkend slachtofferverhaal nodig was, en nederlagen kwamen in de krant als 'tactische terugtrekkingen' als goed nieuws nodig was.

In een oorlog weet je niet wat je niet weet. Een rebellencommandant werd gevraagd of hij zeker wist dat Al-Assad ooit zou vallen. Hij antwoordde: 'Natuurlijk. Wij gaan winnen. Waarom zouden we anders nog steeds vechten?'

Linda Polman, www.lindapolman.nl